

EGYHÁZI SZEMLE.

Az új évvel kezdjük mi is szemlénket az új világban: A mer ik á b a n. Csaknem közönséges dolog már mindenről, a mi szokatlan és nem mindennapias, azt mondani, hogy „amerikaias.“ Valóban, Amerikában sok oly dolog történik, a mi az európai ember fejében meg se fordul. Épen mindenből nem is kívánunk magunknak részt; sőt azt se bánnók, ha némelyeknek még hírét se hallanók. De másfelől bizony oly események is adják elé magukat, a melyeket, ha curiosumok is, méltán feljegyezhetni, s a következőt mi ilyennek tartjuk.

A zsidóknak ugynevezett hálaünnepén a közelebb mult évben két zsinagogájukban unitárius papok prédikáltak: New-Yorkban Dr. Bellows és Philadelphában Dr. Furness. Mindkettőt természetesen az illető zsidó hitközségek hívták meg ez ünnepi papi szolgálattételre, a mi bizonyára nem csekély mérvű jele az amerikai zsidók vallási szabadelvűségének. A Mózes törvénytáblái mellett egy keresztény pap a Jézus evangéliumával, az Istentől lett kiválasztatásra magának még ma is igényt tartó gyülekezet előtt az emberiségnek Isten előtti egyenlőségét hirdető szónok, az ős Izrael testvéri kézszorítása az új Jeruzsálemmel, csakugyan nem mindennapi dolog. És mi nem tudjuk, hogy az illető hitközségeket bámuljuk-e inkább, vagy a meghívást elfogadott unitárius papokat? Ez utóbbiakat nem azért, hogy a zsinagogába mentek prédikálni, mert ez teljesen összhangzik amaz evangéliumi parancsral: „elmenvén, tanítsatok minden népeket“, hanem azért a nyílt, bátor és őszinte kimondásáért az igazságnak, a mely beszédeiket jellemezte, a mi ha szintén az evangélium tanításaiból folyik is, ugy szólva, apostoli hitbuzgóságot és lelkületet igényel, a mivel általában ma is csak a kiválasztottak dicsekedhetnek, a mit ma is csak egyes kitünőségek birnak. Különösen jellemző e tekintetben a Dr. Bellows beszéde, a melyből épen ezért az Inquirer 1879. decz. 27-ki száma után egyes részleteket közölni nem tartjuk érdektelennek.

Mindenek előtt kifejtvén a hálaünnep eredetét, s részletesen leírván ez ünnep szertartásait, Dr. Bellows így szól: „Társadalmi és politikai rendszerünket illetőleg, mi sokat köszönhetünk azon tiszteletnek, melylyel elődeink a mózesi törvények iránt viseltettek. Ha módjukban lett volna, nekünk talán még teljesebb theokrátiánk fejlődött volna ki, mint a minő,

az elmélet kivételével, maguk a zsidók között is kifejlődött. Elődeink féltékenyebbek voltak szabadságukra, mint anyagi érdekeikre. A hullámzó ocean volt az ő veres tengerök, a vadon az ők pusztájuk, az indiánok az ők kananaitáik és az új világ az ők ígértföldjük. Daczára az új testamentum keresztény érzület szerénti fölényének az ő felett, ez inkább befolyt a mi intézményeink formálására, mint maguknál a zsidóknál. Nem mondok nagyot, ha azt állítom, hogy az ő szövetség többet predikáltatott nálunk, mint az új és pedig ugyanazon tekintélyvel. Az átkozódó zsoldárok ugyanazon tiszteletben részesültek, mint a hálaadók. Egyedül az Isten tulajdonképeni egysége nem részesült a ker. egyházban illő tiszteletben és szorítottatott háttérbe. Tisztelet a népnek, mely ezt a hitet megtartotta. Az ő és új szövetségi irások alapján oly hitnézetek, remények és tanok fejlődtek ki, a melyekről azoknak szerzői soha se álmodtak; de önök azokat minden újítás ellenében sértetlenül fenntartották. A kereszténység egykor hálával fogja megköszönni önöknek ezt a megbecsülhetetlen hűséget és bizonyágtételt. A borzasztó üldözés és ostracismus, mely önökre nehezült, egykor tiszta fényben fog elismertetni. Semmi sincs, a miért mi nagyobb hálával tartoznánk Istennek, mint vallási szabadságunkért és egy nép sincs, mely ama kérdésnek: „mit tehet az állam a vallás mellett vagy ellen?“ mind a két oldalát illetőleg oly megpróbáltatásoknak lett volna kitéve, mint a zsidók. Az önök őshite a büszkeség és fönség fölényének érzetét költötte fel más népekkel szemben. Az a magaslat, a melyről önök a pogány népekre tekintettek, megmérhetlen volt. Amde ha valaki azt hiszi, hogy az ő hite egyenesen Istentől ered, minden emberi közvetítés nélkül, arra nézve a türelem logikátlan és kárhozatos. Csak a mikor az írásmagyarázatra nézve a különbségek elismertettek, akkor állott be a türelem; de ez a türelem az alázatosságból, az emberek közreműködéséből és az Isten határtalan jóságának hitéből származik. Az önök faja a maga hitével nem lehetett türelmes. Az az igazság mély érzésével birt és meggyőződése bátorságával cselekedett; de mi tudjuk és önök is kezdik binni, hogy ezen törzsből nőtt ki az a férfit, a kit a modern zsidók bámulni kezdenek a nélkül, hogy annak messiássági igényeit elismernék.

Ezután a zsidók társadalmi, pénzügyi és politikai számos győzelmeiről szólván, így folytatja: „De ki fordította a poharat ajkaihoz annyi keserőséggel, mint a zsidó? Nem szükség önöket emlékeztetnem, hogy mit szenvedtek önök a keresztényektől, a kik ugyanazt hitték, a mit önök hittek, hogy az ő hitök közvetlen Istentől van s az ő nevében úgy üldözték önöket, mint az önök vezérférfiai üldözték más hitűeket. Önök városról-városra üldöztettek; de pénzügyi és diplomatikai képességökért sok ker. nép előtt elismerést nyertek. Az önöké az egyetlen faj, mely az Isten ismerete kizárási igényének min-

den előnyét érezte, míg az állam azt fentartani képes volt s egyszersmind annak minden fájdalmát hasonlóképen érezni volt kénytelen, mihelyt az állam amaz igényt nem tudta tovább fentartani. Az önök dicsősége, szenvedéseik és üldöztetések mind ugyanazon egy forrásból származtak: csalhatatlanságuk követelményéből. A római egyház az önök felfogásának örököse és az volt az önök főostora. Ránézve lehetlen türelmesnek lenni, kivéve egy szerencsés következetlenséget. Önök ismerik az ők kinzásait és inquisitoraik törhetlen hűségét. Itt és ott ismernek önök szabad országot, hol a csalhatatlanságra való igény hasonló igénynyel találkozza, mindkettő megsemmisült. Társadalmi tévelygések, igaz hosszasabban megmaradnak, mint az egyháziak, mivel azok a tudatlanság szülőttei. Nem lehet tenni valamit más akaratja ellenére. A süket kigyónak hiába zenélsz. A faj-ellenszenv olyan, mint az állatok közötti ellenszenv. Csak közmivelttség fogja azt megszüntetni. A zsidók között ugyanoly fajtájú emberek vannak, mint más nép között, kivéve, hogy nekem úgy tetszik, hogy én ostoba zsidót soha se láttam. Nem azért nem kell bizniok egy keresztényben, mivel nem zsidó, hanem mivel nem jó keresztény. Hasonlóan egy zsidóban nem azért nem lehet bizni, mivel nem keresztény, hanem mivel nem jó zsidó.“

Majd megköszönve a vallásos türelmet, melyet iránta tanusítottak, megengedvén neki, hogy zsinagogájukban prédikálhasson, beszédében így nyilatkozik: „Tudom, hogy önök nem orthodoxok a zsidók régi szokása szerint, s én részemről szintén nem vagyok orthodox vagy régi felfogásu keresztény, anynyira, hogy önök nem nagyon messze vannak tőlem, hogy nekem kezet nyujthassanak s én sem állok oly messze, hogy azt el ne fogadhassam. De bármily kicsiny is köztünk a távolság, lám, mégis több századnak kellett lefolyni, a mig ez lehetővé lett s hiszem, hogy ennek történelmi jelentősége lesz. Ebből kitűnik, hogy Isten türelmes. Idő folytán fokenként nyilvánvalóvá lett, hogy a történelmi vallásoknak változniok kell vagy elpusztulnak. Én szeretem egyházamat, de azért nem vagyok oly elfogult, hogy mások eszméit ne tiszteljem, ha azok tiszteletre méltók. Én nem leszek reformált zsidó és nem várom önöktől se, hogy unitárius vagy más keresztények legyenek; de azért egymást becsülhetjük. Ha önök félelemből vagy világi érdekekből feladják vallásrendszerüket, szánni, de ha azon okból adják fel, mert hypocrisis nélkül nem lehet ezt többé fentartani, tisztelni fogom önöket.“

Végül a hitközség lelkésze iránti rokonszenvét kifejezván, beszédét az ó szövetség eme szavaival zárta be, melyek egyszersmind annak alapjául is szolgáltak: „Adjatok hálákat az Urnak, mert ő jó és irgalma örökké való.“

Dr. Furness Philadelphiában már beszéde alapjául is az új szövetségből vette fel eme szent ígéket: „A tiszta és Isten

előtt szeplő nélkül való isteni szolgálat ebben áll; meglátogatni az árvákat és özvegyeket az ő nyomorúságokban stb.“ s miután előadta, hogy a ki ezt gyakorolja, az előtt tisztelettel hajlunk meg, bármely vallásu legyen is vagy bármily kizáró legyen is hite; ellenkezőleg, ha az emberek a vallást csak szavakban és nem tettekben kívánják kimutatni, akkor elkerülhetlen a félreértés, a felekezetre oszlás, a minék aztán legtöbbszörre a kölcsönös lenézés és egymás kölcsönös gyűlölése lesz a következtése, jelen helyzetére és papi szolgálatára hivatkozva, így szól: „Hütlén lettem-e én az én keresztény hitemhez? Elfordultam-e attól, kinek neve után hivatom? Oh nem, sőt közelebb jutottam hozzá. Mert itt azon nép között vagyok, a melyhez ő is (Jézus) tartozott, mely az ő véreből való, melynek tiszteletre méltó hite élt benne és éltette őt. Ha szentnek mondjuk azt a földet, melynek göröngyeit az ő lábai érintették, a szentségnek minő érzelmeivel léphet egy keresztény egy zsinagógába, a melynek isteni tiszteletét egykor Jézus gyakorolta. Köszönöm uraim önöknek — folytatja tovább — hogy alkalmat nyújtottak nekem itt beszélhetni. Semmiért se tartozunk annyi hállával Istennek, minthogy a kölcsönös becsülés szent érzelmei mélyebbre és mélyebbre vetik gyökereiket az emberiség szívébe és ez beárnyékolja a vallásbeli különbségeket. Ez korunk vallásos munkája, a mely számtalan félreismerhetlen úton gyakoroltatik. Az emberek kezdik észrevenni, hogy a nyelv, nemzetiség, szokás és vallásbeli különbségek mellett is, inkább hasonlítanak egymáshoz, mint a mennyit különböznek, hogy a mi különböző formájú vallásos hitünk ugyanannyi tökélytelen kísérlet ugyanazon egy dolognak kifejezésére, hogy az idegenekben is barátaikat és testvéreiket ismerhetik fel. Az emberek mindenütt családi hasonlóságot fedeznek fel: az emberiség egységét és testvériségét.“ Előadva aztán, hogy a szegények iránti könyörület a legjobb köszönet és hála Isten iránt, így zárta be beszédét: „Barátim, nem tagadhatom meg magamtól, felhasználni ezen alkalmat azon elismerés kifejezésére, melylyel a kereszténység a zsidó fajnak tartozik. Gyermeiségünktől fogva nagy tisztelettel és lelkesüléssel tekintünk Görög- és Olaszhonra. De a Sion tornyai magasabb fényben ragyognak, mint akár Athen, akár Róma. Judea a világ uralkodónéja. A kereszténység feje zsidó volt, zsidó földön született, zsidó anyától ápoltatott és az önök szent könyvei azok, a melyek századokon át az áhitat érzelmeit ápolták a kereszténységben.“

Talán igen is sokat foglalkoztunk e tárggyal; de nekünk úgy tetszik, hogy ez jelentékenyebb mozzanat a mai kor vallási életében, mint akár a berlini evangélikus közzsínat meddő vitatkozásai, akár a római egyháznak a Sz. Tamás-féle bölcsészeti iskola helyreállítása iránti törekvése. Mig ezek meg akarják kötni a lelket, sőt részben szeretnék azt visszavinni mult

századok bemohosult álláspontjára, amaz a meszsze jövőnek egyengeti az útát. Ugy van, a meszsze jövőnek; mert nem tekintve a zsidóság és kereszténység között tátongó nagy mélységet, minő áttörhetlen választó falak meredeznek magában a ker. egyházban is a különböző felekezetek között is. Hirdetjük a testvériséget a szószékekből, egyházi s más ünnepélyességek alkalmával örömet kezét is szorítunk egymással — az asztaloknál; de ezentul vajmi sokszor elfeledjük, hogy a jó Isten sem katolikust, sem protestantst nem teremtett, hanem csak embert, vagy, a mint a szent író mondja: „nincs előtte sem görög, sem zsidó“. Vajmi sokszor elfelejtjük, hogy ez vagy ama hit magában sem nem érdem, a mi az egyik embert tiszteletben részesítheti, sem nem véték, a miért a másik embert le lehessen nézni és meglehessen vetni. Minő féltékenyek nálunk egymásra még ugyanazon egy valláson levő papok is, sokan nem örömet adván át a szószéket saját vallásukon levő paptársuknak se, nehogy ez valami olyast találjon mondani, a mihez az ő hallgatói nincsenek hozzá szokva s nem is akarja, hogy hozzá szokjanak. Más vallásu papok szószékcseréje pedig épen a ritkaságok közé tartozik. S ime, Amerikában a zsidó meghívja a keresztény papot zsinagogájába prédikálni.

Nó, de ez igazán csak Amerikában történhetik meg s a zsidóknak Angliában megjelenő „The Jewish Chronicle“ című lapok is némi megbotráncozással jegyzi fel az eseményt. „Az amerikai judaismus egyik legújabb fázisra — úgy mond a nevezett lap — némely hitvallóinak az unitáriusokkal való szövetezése. A zsidó és unitárius papok szószékcseréje már egészen közönséges dolog kezd lenni az egyesült államokban. Vajjon nem mentek-e egy kicsit igen is meszsze a mi testvéreink túl az atlanti oceánon? Tudjuk, hogy ez a kivételes szívéllyességet az amerikai reformereknek csak szélső elemei tanúsítják és a mérsékelttek, a kik jóval nagyobb számmal vannak, nyíltan és erélyesen tiltakoznak az ellen. De mi nem tudjuk átlátni, hogy mi módon egyeztetetik össze még a legelőhaladottabbak is ezt a tényt a kötelességgel, melyről valószínűleg ők is elismerik, hogy azzal a judaismuskal tartoznak. Az amerikai zsidó, bármily szabadszelleme legyen is vallásos érzelmeiben, kötelező szabálynak ismeri, egész buzgalommal örködni ősei hitének épsege felett s biztosítani ezen hitnek a válásrendszerek között azt a kiváló helyet, melyet az eddig is élvezett. De hogy e célra hogy lehet megvalósítani az unitarismussal való kokettirozás által, ez felülhaladja a mi értelmünket. Lehet, ez sokak előtt liberalismus; de könnyű átlátni a veszélyt, mely abból származik. Ha ezen szabadszellemei hobbortnak csak a szelidebb formáját tekintjük is, mely szerint a zsidó oly közeli viszonyban képzeli magát vallási tekintetben az unitáriushoz, hogy annak megengedi zsinagogájában prédikálni, nem sok idő kell hozzá s az unitárius hitét a magáéval

azonosítja. Főleg a gyermekekre gyakorol az ilyen téves liberalismus rossz hatást. Ha ezek zsidó szószékekből unitárius szónokokat hallanak beszélni, mi természetesebb, minthogy felnőnek és nem lesznek képesek különbséget tenni a két vallás között? A midőn aztán férfiakká és asszonyokká lesznek, minden nehézség nélkül elfogadják azt a vallást, a melynek ígája könnyebb. Miért ragaszkodjanak ők tovább is a judaismushoz — így fognak majd okoskodni — midőn egy oly vallást követhetnek, a mely gyakorlatilag azzal egy jelentőségű s hozzá a judaismus nyúgeitól teljesen ment? Egy más veszély, a mely az unitarismussal való illetén kaczerkodásból könnyen származhatik, nagyon kitűnik épen a Dr. Bellows által New-Yorkban tartott beszéd utóhatásából. Némely megjegyzései a más zsidó hitközségek tagjaiban a legnagyobb megbotránkozást idézték elő. S valóban, amaz állítása, hogy a ki azt hiszi, hogy az ő hite egyenesen Istentől ered, minden emberi közvetítés nélkül, arra nézve a türelem logikátlan és kárhuzatos, mi egyéb, mint a gúny megtestesülése szemben egy gyülekezettel, melynek hite a sinai kijelentésen alapszik. A gyülekezet minden tagja, a ki képes volt megérteni a dilemmát, a melybe jutott, azt nagyon is kényelmetlennek kellett magára nézve éreznie. Megtagadni hitének egyik alaptételét vagy lemondani a türelemhez való igényéről — melyiket válassza? Hasonló elvek hallásától soha sincs biztosítva egy ilyen liberálist játszó gyülekezet. Ha tagjai azt mondják, hogy ők nem is akarnak attól biztosítva lenni és hogy nekik a vallás minden, a judaismus pedig semmi, akkor nincs semmi mondani valónk nekik, minthogy következtelenek egy zsidó isteni tiszteleti hely tartásában s azt a nagy költséget megkimélhetnék. De ez az ők dolguk. Mi azokhoz szólunk, a kik még sulyt fektetnek a judaismus megkülönböztető jellemére s tudják, hogy az teljesen összeférhetlen egy ily szövetséggel. A zsidó vallás és az unitárius vallás ki nem egyeztethető egymással. Büntetlenül nem is lehet megkísérteni a kettőt áthidalni. Ezt szüntelen szem előtt kell tartani s tanítani kell gyermekeinknek is, ha nem akarunk hűtelenek lenni atyáink hitéhez. A két vallásrendszerben teljességgel nincs egy közös vonás is, kivéve az Isten egységének tanát. Minden más tekintetben oly ellentétesek, mint a föld két sarka. A Jézus isteni ihletése tanával a zsidó nem rokonszenvezhet a nélkül, hogy saját hitét meg ne tagadja. Mi mérsékletet ajánlanánk testvéreinknek túl az oceánon. A türelem igen nemes érzés, a mig saját szent meggyőződésünket alá nem ássa. Ekkor veszélyes gyöngeséggé válik. Legyünk tisztelettel a mások nézetei iránt, de ugyanakkor a magunkét is őrizzük meg. Az ily liberalismusban nagyobb veszély rejlik a judaismusra nézve, mint mindazon üldözésekben, a melyeket szenvedett.“

Igy ír a Jewish Chronicle. Mintha csak a pápát hallaná

az ember hiveit a protestansokkal való közelebbi érintkezéstől eltiltani vagy a magokat igazhitűeknek tartott protestansok beszéde viszhangzanék, midőn ezek az ugynevezett reformerekkel való csatlakozás veszélyeit és szomoru következményeit festik le. Ugy látszik, hogy az orthodoxia csak egy orthodoxia New-Yorkban, mint Londonban, Rómában, mint Genfben s Szentpétervárt mint Konstantinápolyban. Nem tagadjuk, hogy a Jewish Chronicle megjegyzésében sok igazság van. Az ösők iránti tiszteletet mi is a legnemesebb érzések közé számítjuk, de szerintünk ez nem abban áll, hogy őket vakon kövessük. A mi főleg a hitet illeti, szeretnők mi látni azt a felvilágosult s a mai kor színvonalán álló izraelitát, a ki világnézetével s így vallásával a Mózes világnézlete és vallása keretébe hajszálig be tud illeszkedni. Mi a hitet nem tesszük az igazság felébe máskép, mintha bizonyosok vagyunk a felől, hogy hitünk az igazságon alapszik. Az a hit, a mely nem támaszkodhatik az igazságra — és itt nem absolut igazságot értünk, hanem azt, a mi subjective, a mi meggyőződésünk szerint igaz — az a hit sem az ösökre való hivatkozással, sem történeti múltjával többé nem élő hit.

Világosabban szólunk. Legyen előttünk bármily téves valamely hitrendszer, valamig annak követői annak igazsága felől meg vannak győződve, jó az nekik; de mihelyt az öszhang a hitvallás és a vallásos hit között megzavarodik, többé nem teszi meg a maga szolgálatát. S e tekintetben mi teljesen egyetértünk, sőt egész általánosságban osztjuk dr. Bellows-nak ama nyilatkozatát: „Ha önök félelemből vagy világi érdekből feladják vallás rendszerüket szánni, de ha azon okból adják fel, mert hypocrisis nélkül nem lehet azt többé fenntartani, tisztelni fogom önöket.“

Hanem már csakugyan ideje lesz elhagynunk Amerikát, nehogy még azon felekezet istenitiszteletere is rátaláljunk bukanni, a melyet közelebről M. B. „Howe vett czélba megalapítani. Ez a bizonyos ur ugyanis a Jézus eme gyönyörű, de csak példázati szavait: „Bizony mondom nektek, ha meg nem tértek és olyanok nem lesztek, mint a kis gyermekek, semmiképpen nem mentek be a mennyeknek országába,“ betű szerinti értelemben vevén, egy felekezetet szándékozik alapítani, melynek istenitisztelete gyermekjátékokból, labdázásból, cziczézésből stb. áll. Ime hova vezet a biblia betüimádása. Irják, hogy az új felekezetnek már tagjai is akadtak, de a közönség neveti őket. Mi inkább szánni tudjuk az öreg gyermekeket. S minthogy számításunkon túl eddig is már nagy tért vettünk igénybe jelen szemlénknek, csak rövidén említünk meg még egy pár nagyobb fontosságú európai egyházi mozzanatot.

A poroszországi első közzsínat, melyről megelőző füzetünkben mi is megemlékeztünk volt, a szabadelvűek részéről, úgy látszik, mind nagyobb elítéltetésben részesül. Egy

kitünő egyháztörténész a „Prot. Kirchenzeitung“ szerint arról így nyilatkozott: „Ez a Porozsországi első evang. közzsinat nagyon hasonlít az utolsó vaticani conciliumhoz.

Amott az országos kinevezések által mesterségesen teremtett többség, itt a pápa által hizlalt püspökök. Ugyanaz a papi szellem szemben a községekkel, ugyanaz a kicsinylése a tudománynak, ugyanaz a hierarchiai felfogás házasságról és iskoláról. Csak egy ellentét van; a vaticani concilium nem kívánta elleplezni a maga uralomvágyát, a közzsinat többsége azonban pántofliban indult a hatalom villámai után, a melyekkel ellenfeleit megsemmisíteni akarja.“ A német protestáns egyelet pedig a mint a közzsinat bezáratott, gyűlést tartott Berlinben s a következő egyhangu határozatot hozta: „A porozsországi első közzsinat a maga határozatai által az evang. gyülekezetek jogait, a lelkészek tan-függetlenségét, a tudomány szabadságát, az állam és községek iskoláikat illető jogait fenyegette, s a zsinatot uraló pártok a még csak imént szentesített egyházi alkotmányt kijátszani s lelkészeknél és egyházaknál minden liberalis irányzatot elfojtani megpróbáltak. Ez az út szükségképen az egység felbontására vezet. A helyett, hogy népünket Róma növekvő beavatkozása iránti sorakozásra, a vallási közönbösség megszüntetésére buzdítnák, a helyett, hogy egy nagy német nemzeti egyház egységének útját egyenetnék, elhagytuk a reformátio és az evangelium szellemét. Ezen antiprotestáns szellemű határozatok ellen mi, lelkiismeretünk, nemzetünk s a reformatio által teremtett egyház iránti szeretetünkől indittatva, ezennel nyíltan és ünnepélyesen tiltakozunk. Mi szigoruan ragaszkodunk ahoz a szellemhez, a mely egyszer a pápaság bilincseit széttörte, mi szigoruan ragaszkodunk atyáink evangéliumi örökségéhez. Hogy pedig az evangéliumi igazság és szabadság ezen drágán megvásárolt öröksége általunk fentartathassék, a veszélylyel szemben erélyes ellenállásra hívjuk fel az evang. gyülekezetek tagjait az által, hogy vegyenek tevékeny részt az egyházi választásokban, gyakorolják és védjék meg alkotmányos jogaikat, bátran sikra szállva és el nem tántorodva a kereszténység alapigazságai mellől.“ A küzdelemre tehát ki van adva a jelszó s mi őszintén ohajtjuk, hogy a győzelem ne essék az igazság és lelkiismereti szabadság rovására. A mi a németországi kormányznak a római egyházzal megindított kiegyezési kísérletét illeti, a dolog még mindcsak a kölcsönös feltételek mérlegelésénél áll. Nem is könnyü feladat oly egyességet hozni létre, melyben mindkét fél a magának tulajdonított hatalom birtokában maradjon.

A franciaországi reformátusok, kiknek helyzete épen a jelen füzetben tüzetesen van ismertetve, a mult év vége felé Párisban zsinatot tartottak. 1872 óta nem merték azt összehívni, nehogy még élesebbé tegye az orthodoxok és liberalisok közti ellentétet. A pártok meglehetősen jó akaratot

tanusítottak egymás iránt, de hogy sikerült-e a *modus vivendi*-t eltalálniok, azt csak a jövő fogja megmutatni. Erre nézve különösen három indítvány emelkedett ki a többek közül. Egyik a Bersier-é, ki azt sürgette, hogy „minden egyháztanácsnak legyen meg az a joga, hogy azt a lelkészt avathassa fel, a kinek elveit leginkább helyesli s legyen ez a jog megszorítás nélküli még olyan lelkészeket illetőleg is, kik a természet fölöttit tagadják.“ Mintha az 1568-ki tordai országgyűlés végzését hallanók: „a közönség oly prédikátort tarthasson, a kinek tanítása ő neki tetszik.“ A másik indítvány a Babut-é volt, ki azt kívánta, hogy „a zsinat a maga dogmatikai határozataira“ nézve minden administratív szentesítés kikerülésével csupán morális érvényre emelést ismerjen el szükségesnek.“ A harmadik indítványt Maurin, Brouguière és Dhombres nyújtották be. Ezek szerint „*concessio* adandó a választóknak a vallási feltételek alkalmazási módját, az új lelkészeknek pedig az 1872-ki vallástételt illetőleg azon egyetlen kikötéssel, hogy a liberalizmus az ugynevezett „merőben szabad gondolkodást“ utasítsa vissza.“ Ezt az indítványt aztán lényegében a zsinat el is fogadta és határozattá emelte. A mint fennebb is említők, a jövő fogja megmutatni, hogy a zsinatnak mennyiben sikerült a pártok kiegyeztetését eszközölni. Annyi bizonyos, hogy az elfogadott indítványban a merőben szabad gondolkodás visszautasítására vonatkozó passzus nagyon kritikus s az alkalmazásnál újabb viszályokra nyújthat utat. S a „Renaissance“ legalább sajnálván, hogy a Bersier indítványa elvettetett, a zsinatot ismertető egyik cikkét így végzi: „a hivatalos zsinat nem nagy dolgot mivel s a mit mivel, az sem jó. Elvetette a kibékülésre tett legjobb tervet; megvetette egy szervezet alapját az orthodox párt részéről, melyet hivatalosnak neveznek, de a mely a maga valóságában schismaticus és a mely ha megszilárdul, kétségen kívül a francia protestantizmus határozott és orvosolhatlan ketté szakítását fogja maga után vonni.“

Az angol bibornok Dr. Manning közelebről egy tervet nyújtott be a pápához, melyben azt óhajtja, hogy az angolországi kath. egyház szerzetrendjei és vallási testületei az angolországi kath. püspökök *jurisdiction* alá rendeltessenek. Ez merőben ellenkezik az ultramontan rendszerrel, mely épen a püspökök jogainak megsemmisítésével vetette meg alapját a pápai mindenhatóságnak. Valószínűleg az angol bibornok ezen terve, a mint ez már egyszer megelőzőleg is megtörtént, ismét visszautasítottatik; de minden esetre jellemző, hogy a nem rég alapított kath. egyház Angliában már igényeket táplál magában, a melyek nagyon is emlékeztetnek az ugynevezett gallikán egyház jogaira.

Nem kevésbé érdekes, hogy a belgiumi utóbbi zavarok közben, ott is hasonló irányban emelkedtek hangok. A pápá-

nak a kormány érdekében tett beavatkozása a belgiumi ultramontanokat oly dühbe hozta, hogy a mechelni bibornok-érsek, Deschamps egy hosszú és mérges nyilatkozatot tett, melyben azt mondja, hogy a hiveknek a pápa előtt a püspökök szavára kell hallgatniok. A „Deutsches Protestantenblatt“ szemle-írója, honnan a fennebbi közleményt átvettük, azt a következő kérdéssel zárja be: „Avagy Németországtól fog a pápa segélyt nyerni, hogy ezen megtámadtatásokat annál könnyebben elhordozhassa?“ a mivel úgy látszik, a kormány és a róm. egyház között tárgyalás alatt levő kiegyezési kísérletekre czéloz.

Olaszországban a kormány részéről legkisebb akadály sem vettetik az evangelium szabad terjesztésének útja elébe, daczára a pápa kárhóztató nyilatkozatainak. Rómában nem régen a 15-dik protestans isteni tisztelet helyét nyitották meg és szentelték fel. Minden nagyobb városban protestans gyülekezetek alakulnak. Főleg a waldiak is nagy előhaladást tesznek. Veronában egy csinos templomot vásároltak meg. Rómában és Palermóban templomok vannak épülő félben. Majlandban és Nápolyban szintén lépések tétettek egy templom és imaház szerzésére. A waldiak terjeszkedésére annyival nagyobb súlyt fektetünk, mert az ők hitnézeteik meglehetősen közeli viszonyban állanak a mieinkhez is. A waldiakat bizonyos tekintetben a 12-dik század unitáriusainak lehet nézni. Egyébként, hogy az unitarismus már Olaszországban sem talál ellenszenvre, ezt legujabban semmi sem mutatja inkább, mint a Channing műveinek ottani terjedése, a mire nézve a Contemporary Review mult évi októberi füzetében „Rivista Europea“ czímmel Sbarbago Pietro, nápolyi írótól egy figyelemre méltó cikk jelent meg. Ennek bővebb ismertetését azonban, valamint még sok más egyházi szemletárgy közlését egymás alkalomra kell halasztanunk. Lehet, hogy már is visszaéltünk az olvasó türelmével.

CZ.